

PRIVATNO VLASNIŠTVO I OPĆE DOBRO

Dr. Marijan BIŠKUP

I. POJAM I VRSTE VLASNIŠTVA

Uobičajenim pojmovima »moje«, »tvoje«, »njegovog«, »naše«, »njihovo« izražava se ideja vlasništva kojom se označuje mogućnost slobodnog raspolaganja stvarima po osobnom uvjerenju, bez bojazni da će ga u tom tko ometati. Na taj način nastaje odnos gospodarenja čovjeka nad nekim dobrom. Postoji više opisa pojma vlasništva poput »pravo pojedinca da raspolaže s nekom stvari, isključivši pritom sve druge«, »vlasništvo predstavlja isključivo i neometano pravo gospodstva nad stvarima«, »pripadanje stvari nekoj osobi« i slično. Vlasništvo, dakle, označuje odnos između pojedinca i neke stvari. Jednom uspostavljen taj je odnos trajan, nepovrediv i trebaju ga poštivati i pojedinci i javna vlast.

Nadalje, vlasništvo može biti privatno i zajedničko, ovisno o tome da li gospodarenje nad njim pripada pojedincu ili nekoj zajednici. Treba voditi računa da se ne bi prevelikim isticanjem individualne a potiskivanjem socijalne strane vlasništva dale velike mogućnosti pohlepi pojedinca za neograničenim bogaćenjem, što smeta općem dobru i društvenoj pravdi. Stoga su već i u rimskom pravu postojala ograničenja u upravi vlasništva, čime se zaštićivalo opće dobro te pravo i interesi susjeda. Crkva je tijekom svoje duge povijesti isticala opravdanost i neophodnost privatnoga vlasništva radi zaštite čovjekove osobne slobode i stvaralaštva, ali je uza sve to uporno isticala da ono mora biti u službi zajedničkog dobra.¹

---

1 Usp. L. BAJIĆ, *Socijalno značenje privatnog vlasništva*, u: *Nova revija vjere i nauke*, XVII (1938), br. 6, str. 438–446; E. CHIAVACCI, *Proprietà*, u: *Nuovo ulizionario di teologia morale*, Cinisello Balsamo (Milano), ed. Paoline, 1990, str. 1030–1040; B. EISNER – M. HORVAT, *Rimsko pravo*, Zagreb, Nakladni zavod Hrvatske, 1948, str. 229–235; V. JELIČIĆ, *Pojam i socijalni značaj vlasništva*, u: *Dobri pastir*, I (1950), br. 3–4, str. 4–10; F. KLÜBER, *Proprietà*, u: *Dizionario teologico*, vol. II, Brescia, Queriniana, 1967, str. 762–769; P. PALAZZINI, *Proprietas privata*, u: *Dictionarium morale et canonicum*, Romae, Officium libri catholici, 1966, str. 876 do 886; T. VEREŠ, *Pitanje privatnog vlasništva*, u: *Obnovljeni život*, XXXIV (1979), br. 5, str. 462–471; E. ŽILIĆ, *Naravne granice prava vlasništva*, u: *Dobri pastir*, II (1951), sv. I–II, str. 90–98.

II. PRIVATNO VLASNIŠTVO U SVETOM PISMU

Na stranicama Svetoga pisma nema točne definicije a ni izričito razrade-nog nauka o privatnom vlasništvu. Biblija pod raznim vidovima govori o bogatstvu, čovjekovoj navezanosti na nj i nepovjerenju prema zemaljskim, materijalnim dobrima. Uza sve to Sveto pismo utvrđuje postojanje privatnoga vlasništva, daje etičke upute kako se prema njemu odnositi i izriče kazne nad onima koji ne poštuju tuđe vlasništvo.²

O posjedovanju i razdiobi ovozemnih dobara, dakle vlasništva, govori se već na prvim stranicama Biblije. U tom kontekstu, govoreći o sinovima Adama i Eve, pisac Knjige Postanka veli: »Abel postade stočar, a Kajin zemljoradnik... I jednoga dana Kajin prinese Jahvi žrtvu od zemaljskih plodova. A prinese i Abel od prvina svoje stoke, sve poizbor pretilinu« (Post 4,2,4). Još izrazitiji primjer vlasništva i raspolaganja svojim zemaljskim dobrima nalazimo u 23. poglavlju Knjige Postanka kad Abraham kupuje zemljište za grob svojoj ženi Sari: »Abraham se složi s Efronom; isplati Abraham Efronu novac što ga je spomenuo tako da su na svoje uši čuli sinovi Hetovi – četiri stotine srebrnika trgovačke mjere. I tako Efronova poljana u Makpeli, nasuprot Mamri – poljana, špilja i sva stabla što su bila na poljani – prijeđe u vlasništvo Abrahamovo u nazočnosti sinova Hetovih, svijui koji su sjedili u vijeću svoga grada« (Post 23,16–18). Starozavjetna biblijska objava ne samo da zabranjuje krađu: »Ne ukradi« (Izl 20,15) nego i neurednu želju za tuđim dobrima: »Ne hlepi za kućom bližnjega svoga, njivom njegovom, slugom njegovim, sluškinjom njegovom, volom njegovim, magarcem njegovim, ni za čim što je bližnjega tvoga« (Pnz 5,21). Osuđuje se nepravedno stjecanje bogatstva: »Prepelica što leži na jajima a ne leže jest onaj što nepravidom stječe bogatstvo: usred dana svojih ostavit ga mora i na kraju ostaje luda« (Jer 17,11).³

I u Novom zavjetu nalazimo više mjesta u kojima se govori o privatnom vlasništvu. Evangelist Matej u Kristovoj prisposobi o radnicima u vinogradu piše: »Prijatelju, ja ti ne činim krivo. Zar se nisi sa mnom nagodio po denar? Uzmi svoje i odlazi!« (Mt 20,13–14). Prisposoba o rasipnom sinu još je jedna potvrda postojanja privatnog vlasništva: »Neki čovjek imao dva sina. Mlađi od njih reče ocu: 'Oče, daj mi dio baštine koji mi pripada!' Otac im podijeli imanje« (Lk 15,11–12).

Uz dosad rečeno treba ipak imati na pameti da prva briga za svakog čovjeka treba biti ostvarenje Božjega kraljevstva, a ne materijalna dobra: »Ne brinite se tjeskobno i ne govorite: Što ćemo jesti, ili što ćemo piti, ili u što ćemo se obući?! – to sve traže pogani – jer zna Otac vaš nebeski da vam je sve to potrebno. Zato najprije tražite kraljevstvo Božje i njegovu pravednost, a to će vam se nadodati« (Mt 6,31–32). Biblija upozorava da vlasništvo, tj. materijalna dobra mogu biti opasnost i trajna zapreka u ostvarenju i prihvaćanju Božjeg kraljevstva, što se vidi iz opisa susreta Krista i bogatog mladića koji zbog posjedovanja velikog imanja ne prihvaća Kristov poziv. Na kraju opisa tog susreta evangelist Matej kaže: »Zaista, kažem vam, mučno će bogataš ući

2 Usp. E. CHIAVACCI, *nav. dj.*, str. 1031–1033; F. KLÜBER, *nav. dj.*, str. 762–764; G. MATTAI, *Proprietà*, u: *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, str. 765–772.

3 Usp. B. H. MERKELBACH, *Summa theologiae moralis*, t. II, Brugis, Desclée de Brouwer, ¹¹1962, str. 405–406.

u kraljevstvo nebesko. Također vam kažem: Lakše je devi proći kroz iglene ušice nego bogatašu ući u kraljevstvo nebesko« (Mt 19,23–24). Kristov sljedbenik treba težiti za nadnaravnim dobrima koja trajno ostaju: »Ne sabirajte sebi blago na zemlji, gdje ga izgriza moljac i rđa; gdje lopovi prokopavaju zidove i krađu ga! Nego sabirajte sebi blago na nebu, gdje ga ni moljac ni rđa ne izgriza, gdje lopovi ne prokopavaju zidove i ne krađu! Jer gdje ti je blago, tu će ti biti i srce« (Mt 6,19–21).

Iz svega dosad rečenoga proizlazi kako su materijalna dobra usmjerena na pojedinca, koji se njima služi po vlastitom izboru. Na više mjesta Novoga zavjeta izričito se govori i o općoj, zajedničkoj namjeni dobara. Vlasnici zemaljskih dobara trebaju se čuvati svake bahatosti, svjesni kako je Gospodin prvi davatelj dobara koje treba znati podijeliti s drugim ljudima: »Bogatašima ovoga svijeta prenesi da ne budu bahati, da ne polažu nade u nesigurno bogatstvo, nego u Boga, koji nam sve obilno daje na uživanje, da iskazuju dobročinstva, da budu bogati djelima ljubavi, da budu darežljivi i podatni, da tako sebi zgrću sigurno blago za budućnost kako bi postigli pravi život« (1 Tim 6,17–19).⁴

U izlaganju svetopisamskog nauka o privatnom vlasništvu ne smije se zaboraviti da je prva crkvena zajednica u Jeruzalemu isticala i prakticirala opću usmjerenost zemaljskih dobara, koja su redovito pred zakonom pripadala bolje stojećim pojedincima: »Mnoštvo je vjernika bilo jednog srce i jedna duša. Nitko nije nazivao svojim ono što mu je pripadalo, već je među njima sve bilo zajedničko... Tada se to dijelilo svakom pojedincu prema njihovim potrebama« (Dj 4,32.35).

III. PRIVATNO VLASNIŠTVO U NAUKU CRKVENIH OTACA

Po primjeru i riječima Isusa Krista »Blago siromasima u duhu jer je njihovo kraljevstvo nebesko« (Mt 5,3) Crkva se već od samih početaka svrstala uz siromahe, naglašavajući da su zemaljska dobra namijenjena svima. S druge strane velik dio njezinih članova potjecao je iz najnižih slojeva tadašnjeg društva, koji najčešće nisu ništa posjedovali. U promicanju svijesti o općoj namjeni dobara posebno su se isticali biskupi i na Istoku i na Zapadu.

Sveti Bazilije Veliki (330–379), biskup Cezareje i pisac brojnih teološko-pastoralnih spisa, u svojim *Govorima* ističe: »Kada bi svatko uzeo samo onoliko koliko mu je neophodno da zadovolji svoje potrebe, ostavivši ostalo onome kojemu nedostaje neophodno, nitko ne bi bio ni bogat ni siromah.«⁵ Bogataš nije gospodar, nego samo upravitelj zajedničkih dobara koje treba dijeliti bližnjima. Tko ih ne daje drugima, tat je: »Bit će nazvan imenom kradljivac onaj koji svlači onoga koji je odjeven, a zar će zaslužiti drukčije ime onaj koji ne zaodjene gola kad bi to mogao učiniti? Kruh koji zadržavaš za sebe pripada onomu koji je gladan; odijelo koje čuvaš u ormaru za rublje pripada

4 Usp. G. MATTAI, *La proprietà privata nella Populorum progressio*, u: *Rivista di teologia morale*, I (1969), br. 2, str. 17–22; E. CHIAVACCI, *nav. dj.*, str. 1031 do 1033; M. BIŠKUP, *Evandeoski savjeti u životu redovnika*, u: *Novo pravo ustanova posvećenog života*, Zbornik radova X. redovničkog tjedna (Zagreb, 1–3. rujna 1987), Zagreb, 1991, str. 110–120.

5 Usp. G. MATTAI, *La proprietà privata...*, str. 23.

onomu koji je gol; cipele koje ti trunu u kući pripadaju onomu koji je bos; novac koji čuvaš pod zemljom pripada onomu koji je u stisci. Toliko je ljudi kojima činiš nepravdu koliko je onih kojima si mogao pomoći... U ovom tekstu, kaže sv. Bazilije, nije riječ o optužbi kradljivca, nego se optužuje onaj koji nije od svojih dobara davao drugima.«⁶

U djelima sv. Grgura Nazijanskog (o. 340–397), carigradskog biskupa, prozvanog bogoslovcem, zapaža se razvoj misli o općoj namjeni dobara: »Nasljedujmo onaj uzvišeni i prvi Božji zakon koji daje da kiša pada pravednima i nepravednima i koji čini da njegovo sunce izlazi nad zlima i dobrima i koji je svim bićima dodijelio slobodnu zemlju, izvore... On je obilno podario prva sredstva života svim bićima, ne podvrgnuvši ih pod nečiju vlast, ne ograničivši ih nekim zakonima, ne povukavši među njima neku granicu, nego je sve obilno stavio na raspolaganje svima, da nikomu ništa ne nedostaje, počastivši sve jednakošću dara istog dostojanstva naravi i pokazavši bogatstvo svoje dobrote.«⁷

O zajedničkoj namjeni zemaljskih dobara najljepše piše sv. Ivan Zlatousti (o. 349–407), carigradski biskup, izvrstan propovjednik i teološki pisac. Tvrdi da privatno vlasništvo zasigurno ima svoj početak u nekoj nepravdi, da je opće dobro više od privatnoga i prikladnije samoj naravi: »Reci mi kako si postao bogat. Odakle tvoje bogatstvo? I ovaj put od koga? Od djeda – reći ćeš mi – ili od oca. Možda ti mogao poći unatrag kroz cijeli niz svojih predaka i dokazivati da je tvoj posjed pravedan! To ti ipak ne bi uspjelo dokazati i bio bi prisiljen ustvrditi da podrijetlo tvojih posjeda u početku proizlazi iz nepravde. Zašto? Zato što Bog u početku nije stvorio jednoga bogatim a drugoga siromašnim, nije jednomu, uzveši ga za ruku, pokazao mnoga bogatstva, a drugoga lišio sposobnosti da ih nađe, nego je svima dao da obrađuju jednu te istu zemlju... Zatim nastavlja: »Pogledaj kako je božanska ekonomija, da bi potpomogla ljudski rod, učinila da su neke stvari zajedničke; takve su zrak, sunce, voda... i primjećuješ kako glede stvari koje su nam zajedničke ne nastaju nikakve prepirke i da nad svima vlada mir. Ali kad netko pokušava za sebe zloupotrijebiti neku stvar, da je učini svojim vlasništvom, odmah nastaju zavisti kao da se sama priroda protivi tomu što mi pokušavamo razdijeliti, zloupotrijebiti i svesti na svoje privatno posjedovanje ona dobra koja je Bog sa svih strana sakupio u ujedinjenu zajednicu i ljuti se nad činjenicom što se želimo služiti hladnim riječima 'tvoje', 'moje'. I zbog toga nastaju bratoubilačke borbe, zavisti i mržnje. Ali tamo gdje nema nikakvog pokušaja takve vrste, nema borbi a ni sporova. Stoga je dozvoljeno zaključiti da je za nas na početku više bilo ustanovljeno zajedničko negoli privatno vlasništvo, te da zajedničko posjedovanje više odgovara našoj naravi.«⁸

Slične misli istočnih otaca nalazimo i na Zapadu. Sveti Ambrozije (340. do 397), milanski biskup i odvažni branitelj vjere protiv arijevacu, zajedničku, društvenu namjenu ovozemaljskih dobara razlaže sljedećim riječima: »Ne dajesh od svoga kad daješ siromahu, nego mu vraćaš što je njegovo. Jer ono što je zajedničko i dano na upotrebu svima ti svojataš za sebe. Zemlja je dana svima, a ne samo bogatima.«⁹

6 Usp. G. MATTAI, *nav. dj.*, str. 24.

7 Usp. G. MATTAI, *nav. dj.*, str. 25.

8 Usp. G. MATTAI, *nav. dj.*, str. 25–26.

9 PAVAO VI, *Populorum progressio*, Zagreb, HKD sv. Ćirila i Metoda – KS, Dokumenti br. 1, 1967, br. 23.

Iako se sv. Augustin (354–430), hiponski biskup i autor brojnih teoloških spisa, na više mjesta zalaže za opću namjenu privatnoga vlasništva, ipak u djelu *O krivovjerjima* govori u prilog postojanja vlasništva kod pojedinaca, bez posebnog naglaska da ono mora imati i društveno usmjerenje: »Naziv 'apostolski ljudi' nose oni koji su u nenadmašivoj drskosti sami sebe tako nazvali zato što u svoju zajednicu ne primaju ljude koji žive bračnim životom i one koji imaju privatno vlasništvo, kakvih inače ima mnogo među redovnicima i svećenicima u Katoličkoj Crkvi.«¹⁰

Želimo li ukratko izraziti osnovne misli crkvenih otaca s obzirom na privatno vlasništvo, treba reći da ono, prema njima, nije zahtjev ni naravnoga ni Božjeg zakona, ali da su zemaljska dobra usmjerena svim ljudima.

To zajedništvo dobara nije sveobuhvatnog, nego osobnog značenja, jer su zemaljska dobra namijenjena svim ljudima ukoliko su međusobno povezani vezom ljudske i kršćanske solidarnosti. Dobra nisu, dakle, po svojoj naravi usmjerena nekom apstraktnom društvu u kojem bi pojedinci bili samo kao neki zamišljeni trenuci.

Zajedničko usmjerenje dobara ne isključuje ni privatno vlasništvo zemlje, što je u ekonomsko-društvenoj strukturi onoga vremena predstavljalo jedino veliko sredstvo proizvodnje. Ne čini ga ni nedopuštenim, nego samo podlaže teškim moralnim obvezama izraženim u veoma živom i polemičkom obliku otačkog izlaganja.«¹¹

IV. PRIVATNO VLASNIŠTVO U PRAKSI SREDNJOVJEKOVNE CRKVE

Želimo li govoriti o problemima vezanim uz stvarnost privatnoga vlasništva u ranome i razvijenome srednjem vijeku, treba imati na umu nekoliko činjenica. Crkva je glavni društveni čimbenik i brine se za siromahe, tj. one koji su lišeni vlastitih dobara i osnovnih sredstava za život. Od samih svojih početaka ona preko crkvenih otaca uporno i jasno naglašava da bogati nisu vlasnici, nego samo upravitelji svojih dobara. Sve više se javlja svijest da siromasi imaju i neka svoja prava. Biskup je »branitelj siromaha« a dobra Crkve predstavljaju »baštinu siromaha«. Ta svijest veoma je živa i kod klera i kod laika koji Crkvi daruju brojna dobra s nakanom da ona budu na korist najsiromašnijeg sloja tadašnjega društva. Unutar Crkve nastaju brojne ustanove kršćanske solidarnosti kojima upravljaju crkveni starješine i prelati.¹² Radi ilustracije podsjećamo da zagrebački biskup bl. Augustin Kažotić – prema svjedočanstvu pape Klementa V. iz 1314. – uzdržava brojne ustanove kršćanske ljubavi.¹³

Iz svećanih izjava Crkve proizlazi da siromasi, uz pravo na materijalna dobra, imaju pravo i na bogatstvo duha. Splitska sinoda iz 925. zahtijeva da

10 Usp. T. VEREŠ, *nav. dj.*, str. 468.

11 Usp. G. MATAI, *nav. dj.*, str. 27.

12 Usp. F. ŠANJEK, *Crkva i kršćanstvo u Hrvata*, 1. Srednji vijek, Zagreb, KS 1988, str. 267 sl.

13 Usp. M. BIŠKUP, *Socijalna djelatnost blaženoga Augustina Kažotića*, u: *Blaženi Augustin Kažotić*, XVII (1991), str. 8; T. SMICIKLAS, *Codex diplomaticus*, vol. VIII, Zagreb 1910, str. 374–377.

se i djeci služinčadi omogućiti školovanje. Treći opći lateranski sabor 1179. izjavljuje da »Crkva Božja kao brižna majka mora zbrinuti potrebne, kako u onom što se odnosi na uzdržavanje tijela tako i u svemu što pridonosi napretku duha. Stoga, da se spriječi kako siromašni i oni bez obiteljskog imetka ne bi bili u nemogućnosti da idu na nauke i napreduju u znanju, svaka katedralna crkva mora osigurati dostatnu nadarbinu za jednog magistra koji će besplatno i bez ikakve druge naknade poučavati klerike dotične biskupije i sve siromašne studente i tako ovima otvoriti putove saznanja.«¹⁴ U duhu odredaba toga sabora Augustin Kažotić je po dolasku na zagrebačku biskupsku stolicu ustrojio katedralnu školu. Osiguravši za voditelja škole, kanonika, lektora, crkvenu nadarbinu, od njega zahtijeva da »od siromašnih studenata koji prose ili bi prosili da ih netko (iz milosrđa) ne bi uzdržavao (...) u ime poštovanja ne smije ništa tražiti, čak ni najmanje usluge«.¹⁵

V. PRIVATNO VLASNIŠTVO U SREDNJOVJEKOVNOJ TEOLOGIJI

O pojmu, vrstama i sadržaju vlasništva govore brojni teolozi srednjega vijeka: Aleksandar Haleški, Bonaventura, Toma Akvinski, Augustin Kažotić i dr. Zbog kratkoće vremena ovdje se ograničavamo samo na misli Tome Akvinskoga, koji na vrlo jasan način izražava misao i praksu Crkve svojega vremena.

Problem vlasništva, lihve, krađe, otimačine i drugih problema, vezanih uz pravednost, susrećemo u brojnim djelima andeoskog naučitelja, koji pitanje privatnog vlasništva razlaže u *Sumi teološkoj*, u pitanju o krađi i otmici (II–II, q. 66), gdje pretpostavlja postojanje privatnog vlasništva.

Prema Tominu nauku nitko ne može neku stvar posjedovati kao apsolutno svoju, tako da nad njom ima vrhovno gospodstvo, jer apsolutno gospodstvo pripada samo Bogu. Ali Bog je čovjeku dao da se kao korisnik svijeta služi zemaljskim dobrima u svoje svrhe. Stoga nikako ne može biti govora o nekom posjedovanju koje bi bilo posve neovisno o tome vrhovnome Božjem gospodstvu: »Neku stvar vanjskoga svijeta možemo promatrati s dva gledišta. Prije svega, možemo imati u vidu njezinu narav nad kojom nema vlasti čovjek, već samo Bog, kojega sva bića spremno slušaju. Zatim možemo uzeti u obzir upotrebu te stvari. S toga stajališta čovjek ima naravno gospodstvo nad vanjskim stvarima jer ih razumom i voljom može upotrijebiti u svoju korist, kao da su za nj stvorene. Već sam naime pokazao (q. 64, a. 1) da nesavršena bića uvijek stoje u službi onih koja su savršenija. A na temelju toga načela Filozof dokazuje u I. knjizi Politike da je čovjeku prirodno posjedovanje vanjskih dobara. To prirodno gospodstvo čovjeka nad ostalim stvorenjima, koje mu pripada ukoliko je obdaren razumom, osnovicom svoje sličnosti s Bogom, očituje se već na samom stvaranju čovjeka. Naime, u knjizi Postanka (1,26) čitamo: 'Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim' itd... Vrhovno gospodstvo nad svim stvarima pripada Bogu. On je svojom providnošću odredio da neke stvari služe tjelesnom uzdržavanju čovjeka. Eto,

14 Usp. F. ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7–20. st.), Zagreb, KS, 1991, str. 174.

15 Usp. F. ŠANJEK, *nav. mj.*

zato je čovjek po prirodi gospodar nad stvarima u tom smislu da ih može upotrebljavati.«¹⁶

Tri su razloga, prema Tomi Akvinskom, radi kojih je prikladno postojanje privatnog vlasništva, ali ono ipak ima svoje zajedničko, društveno usmjerenje: »U odnosu prema nekoj stvari vanjskoga svijeta čovjeku pripadaju dvije nadležnosti. Prvo je vlast da upravlja njome i da raspoređuje. Na taj način dopušteno je da čovjek privatno posjeduje neka dobra. Štoviše, to je i nužno u ljudskom životu zbog tri razloga. Prvi je taj što svatko više brige ulaže u upravljanje onim što pripada njemu samom negoli onim što je zajedničko dobro svih ljudi ili veće skupine. Naime, svatko izbjegava napore, pa prepušta drugomu brigu za zajedničku stvar, što se događa, naprimjer, kad negdje ima previše službenika. Drugi je razlog što se ljudski poslovi obave urednije kada se svakom pojedincu dodijeli upraviteljska briga za određenu stvar; inače bi nastala zbrka kad bi se svatko bez razlike brinuo za svašta. Treći je pak razlog što se na taj način može bolje sačuvati mir među ljudima, to jest kad svatko nađe zadovoljstvo u svojoj stvari. Stoga vidimo da često dolazi do svađa među onima koji nešto posjeduju zajednički i neodređeno.

Druga je nadležnost čovjeka u odnosu prema vanjskim stvarima da ih upotrebljava. A u tom pogledu čovjek ne smije imati vanjske stvari kao svoje privatno vlasništvo, već kao zajedničko vlasništvo. Drugim riječima, on mora spremno izići ususret potrebama drugih ljudi. U tom smislu kaže apostol Pavao u 1. poslanici učeniku Timoteju (6,17–18): 'Bogatašima ovoga svijeta zapovjedi da rado daju i dijele drugima.'«¹⁷

Privatno vlasništvo, po sv. Tomi, predstavlja dodatak naravnom pravu do kojeg se došlo istraživanjem ljudskog uma: »Zajedničko vlasništvo dobara ne pripisuje se naravnom pravu zato što bi ono propisivalo da se sve stvari posjeduju zajednički i da se ništa ne smije imati privatno, nego zato što dioba posjedâ ne počiva na naravnom pravu, već na ljudskoj nagodbi, koja spada u pozitivno pravo, kako sam prije rekao (q. 57, a. 2 i 3). Prema tome, privatno vlasništvo ne protivi se naravnom pravu, nego predstavlja dodatak naravnom pravu, do kojega je došao ljudski razum istraživanjem.«¹⁸

VI. PRIVATNO VLASNIŠTVO U DOKUMENTIMA SUVREMENOGA CRKVENOG UČITELJSTVA

Tijekom srednjega i novoga vijeka sve više se ističe ideja da se s obzirom na materijalna dobra vjernici trebaju čuvati lakomosti i škrtosti, jer svaka neuredna težnja za ovozemaljskim dobrima vrlo lako zarobljuje čovjeka. Malo-pomalo napušta se svetopisamski utemeljena misao Tome Akvinskog o općoj namjeni dobara. U priručnicima moralne teologije, u kojima nadvladava individualna etika, ekonomsku moralnu problematiku prikazuje se ili po zapovije-

16 Usp. T. VEREŠ, *nav. dj.*, str. 466.

17 Usp. T. VEREŠ, *nav. dj.*, str. 468–469; V. JELIČIĆ, *nav. dj.*, str. 7; E. ŽILIĆ, *nav. dj.*, str. 94 sl.

18 Usp. T. VEREŠ, *nav. dj.*, str. 469.

dima: »Ne ukradi« (H. Noldin, A. Živković) ili prema krepostima: »dati svakomu što mu pripada« (M. D. Prümmer, J. Kuničić).¹⁹

S pontifikatom Lava XIII (1878–1903), izvrsnim poznavateljem i obnovitelem tomizma (enciklika »Aeterni Patris« 1879), dolazi do pomaka u poimanju privatnoga vlasništva. U magistralnoj enciklici *Rerum novarum* (1891)²⁰ naglašen je povratak kršćanskom poimanju vlasništva, prema mislima sv. Tome Akvinskoga. Temeljne misli bile bi: treba razlikovati upotrebu i potrošnju dobara, što je zajedničko svim bićima, od vlasništva ili gospodstva, što je karakteristično samo za čovjeka kao razumno biće. Iz tog odnosa prema stvarima nastaje čovjekovo pravo na privatno vlasništvo potrošnih i stalnih stvari. Taj je odnos univerzalan jer je čovjek kao razumno biće usmjeren na sva, a ne samo na jedno dobro. Njegovo pravo na gospodstvo i vlasništvo stvari starije je od bilo koje političke zajednice i ono proizlazi iz naravnoga prava. Svojim radom čovjek u ta obrađena prirodna dobra utiskuje svoj lik. Ta privatna dobra moraju imati i općenitu društvenu namjenu.²¹

Papa Pijo XI (1922–1939), u enciklici *Quadragesimo anno*²² (1931), podržava i razvija ideju iz »*Rerum novarum*« ističući da se pravo vlasništva ne umanjuje i ne gubi lošim korištenjem ili neupotrebom: »Zato neki neispravno zahtijevaju da se vlasništvo i pošteno korištenje njime svedu u iste granice; a još je manje istinito reći da se pravo vlasništva umanjuje ili gubi samim lošim korištenjem ili nekorisćenjem« (br. 47). Isti papa spominje i nadležnost države u predmetu privatnoga vlasništva: »Da se ljudi uistinu u toj stvari moraju obazirati ne samo na svoju vlastitu korist nego i na opće dobro slijedi, kako rekossmo, iz dvostrukog značenja vlasništva: individualnog i socijalnog. Dužnost je onih koji su na čelu države da te obveze pojedinačno utvrde gdje god se pokaže potreba i gdje naravni zakon ništa ne kaže. Prema tome, državna vlast može, imajući uvijek pred očima naravni i božanski zakon, točnije određivati što je pojedincima dopušteno pri korištenju vlastitim dobrima, pri čemu treba paziti na prave zahtjeve općeg dobra« (br. 49).²³

U radioporuci izrečenoj na Duhove 1. lipnja 1941,²⁴ kojom Pijo XII (1939. do 1958) komemorira pedesetu obljetnicu »*Rerum novarum*«, naglašeno je prvo i temeljno pravo upotrebe zemaljskih dobara kao i njihova opća usmjerenost prema svim ljudima: »Svaki čovjek kao razumno biće ima od prirode temeljno pravo da upotrebljava materijalna zemaljska dobra, iako je čovječjoj volji i pravnim oblicima narodâ prepušteno da u pojedinostima uređuju njegovu praktičnu primjenu. To individualno pravo ne mogu dokinuti ni u kojem slučaju ni druga sigurna i mirna prava na materijalna dobra. Bez sumnje, naravni red koji potječe od Boga zahtijeva i privatno vlasništvo i slobodnu međusobnu trgovinu dobara putem razmjene i darovanja, kao i raspoređujuću ulogu javne vlasti nad obadvije institucije. Ipak sve to ostaje prirodno naravnoj svrsi materijalnih dobara i ne može ostati neovisno o prvome i temeljnome pravu

19 Usp. E. CHIAVACCI, *nav. dj.*, str. 1034.

20 Usp. *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*. socijalni dokumenti Crkve, Zagreb, KS, 1991, str. 1–30.

21 Usp. G. MATTAI, *nav. dj.*, str. 35; P. BIGO, *La doctrine sociale de l'Eglise*, Paris, P.U.F., 1965, str. 236–267.

22 Usp. *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, str. 31–78.

23 Usp. G. MATTAI, *nav. dj.*, str. 36.

24 Usp. *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, str. 79–90.

što ga svima daje upotreba zemaljskih dobara; no radije treba poslužiti da omogući ostvarenje u skladu s tom svrhom. Samo se tako može postići da vlasništvo i upotreba materijalnih dobara donesu društvu plodan mir i životnu čvrstoću, a ne da stvore teške odnose, izvorne borba i zavisti, prepuštene nemilosrdnoj igri sile i moći.«²⁵

Među brojnim pitanjima osobnoga i društvenoga života o kojima papa Ivan XXIII (1958–1963) raspravlja u enciklici *Mater et Magistra*,²⁶ istaknuto je pravo na privatno vlasništvo, kojega država ne može dokinuti: »Uz to, priroda daje pojedincu pravo na privatno vlasništvo, čak na posjedovanje proizvodnih sredstava. Država ne može ni pod kojim uvjetom to pravo ukinuti. No budući da privatno vlasništvo imade po svojoj naravi i društvenu zadaću, onaj koji to pravo uživa, nužno ga treba koristiti ne samo u svoj osobni probitak nego i u dobro drugih« (br. 19).

U enciklici *Pacem in terris*²⁷ isti papa nabraja razna ljudska prava, među kojima je ono na privatno vlasništvo: »Iz čovjekove se naravi izvodi još i pravo na privatno posjedovanje dobara, uključujući i proizvodnih; a to pravo, kako drugdje izjavismo, uspješno potpomaže zaštititi dostojanstva ljudske osobe i slobodno izvršenje svojeg vlastitog zadatka na svim područjima djelatnosti. Učvršćuje, konačno, povezanost i smirenost domaćega života na boljitak mira i dobrobiti u državi« (br. 21).

Na kraju treba spomenuti i to da »pravo privatnog vlasništva ima u sebi i socijalnu ulogu« (br. 22).

U konstituciji *Gaudium et spes*²⁸ Drugog vatikanskog sabora govori se o privatnom vlasništvu precizirajući bolje njegov smisao i sadržaj u suvremenom ekonomsko-društvenom kontekstu. Društveni značaj privatnoga vlasništva ulazi u njegovu samu bit, a njegovo neispunjenje može biti uzrokom brojnih nereda: »I samo privatno vlasništvo ima po svojoj prirodi također društveni karakter te se temelji na zakonu opće namjene dobara. Zanimari li se taj društveni karakter, vlasništvo na mnogo načina može postati prigoda za pohlepu i teške neredete te time izlika poricateljima da dovedu u pitanje i samo pravo na to vlasništvo« (br. 71). Osim rečenoga Sabor razgraničuje opseg toga prava govoreći pritom o njegovoj naravi i općem usmjerenju dobara svim ljudima, pravu sviju da sudjeluju na ekonomskoj inicijativi, jačem i odlučnijem zahvatu države, zakonitosti privatnoga vlasništva, primarnoj ulozi rada u ekonomskom životu itd.

Enciklika *Populorum progressio*²⁹ pape Pavla VI (1963–1978) dotiče brojne ekonomske probleme suvremenoga svijeta pa tako i pitanje privatnoga vlasništva. Papa najprije govori o univerzalnoj namjeni dobara (br. 22), napominjući da privatno vlasništvo nije neko neograničeno pravo: »A to znači da

25 Usp. *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, str. 83–84; P. BIGO, *nav. dj.*, str. 242; G. MATTAI, *nav. dj.*, str. 36–38.

26 Usp. *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, str. 106–162; P. BIGO, *nav. dj.*, str. 238 sl.

27 Usp. *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, str. 163–202.

28 Usp. *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, str. 203–291; G. MATTAI, *nav. dj.*, str. 41–48; E. LIO, *Morale e beni terreni*, la destinazione universale dei beni terreni nella »Gaudium et spes« e in alcune fonti, Roma, Città Nuova Editrice, 1976.

29 Usp. *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, str. 314–349; G. MATTAI, *nav. dj.*, str. 48–58.

privatno vlasništvo nije ničije bezuvjetno i apsolutno pravo. Nitko nije ovlašten da zadržava za svoju isključivu upotrebu ono što prelazi njegove potrebe, dok drugi nemaju ni ono nužno. Jednom riječju, pravo vlasništva ne smije se nikad ostvarivati na štetu zajedničkog dobra« (br. 23). Država treba rješavati sukobe koji mogu nastati u ovoj stvari, predusresti ljudsku samovolju i egoističke spekulacije (br. 24), a »višak bogatih zemalja treba služiti siromašnim zemljama« (br. 49).

Ivan Pavao II. u socijalnim enciklikama, porukama i govorima obrađuje brojna i bitna pitanja društvenoga života, među kojima istaknuto mjesto zauzima i problem privatnoga vlasništva.

O privatnom vlasništvu i općoj namjeni dobara Ivan Pavao II. opširno raspravlja u četvrtom poglavlju enciklike *Centesimus annus*.³⁰ Istina, taj problem spominje već u br. 6, gdje sadašnji papa govori da se Lav XIII. u »*Rerum novarum*« zauzimao za pravo na privatno vlasništvo, koje nije neka apsolutna vrijednost, ali da se mora imati na pameti i opća namjena zemaljskih dobara. Privatno vlasništvo nekoć je predstavljao samo zemljišni posjed, što ne stoji danas, ali vrijede razlozi zbog kojih je potrebno da se ono zadrži i danas, a to je razvitak osobe i obitelji.³¹

Govoreći o privatnom vlasništvu Ivan Pavao II. iznosi panoramski prikaz misli crkvenog učiteljstva novijega vremena o tom predmetu. Čovjek ima pravo na privatno vlasništvo, ali je ono ipak ograničeno. Ta dobra trebaju se smatrati i zajedničkim u tom smislu da ona mogu biti i na korist drugima. Treba neprestano isticati i društveni karakter privatnoga vlasništva koji se temelji na općoj namjeni dobara (br. 30).

U br. 31 postavlja se pitanje podrijetla dobara kojima se čovjek uzdržava i zadovoljava svoje životne potrebe. Papa spominje dva vrela: Božji stvarateljski čin kojim je stvorena zemlja i dana čovjeku. Tu je, veli Ivan Pavao II, temelj opće namjene zemaljskih dobara. Drugi je temelj čovjekov rad, bez kojega ni sama zemlja ne daje svoje plodove za uzdržavanje života. Odatle proizlazi vrelo individualnog vlasništva.

Tijekom povijesti susrećemo ta dva čimbenika: zemlju i rad. Nekoć je naravna plodnost zemlje bila glavni čimbenik bogatstva a rad samo pomoć i potporanj. U naše vrijeme rad je sve važniji čimbenik nematerijalnih i materijalnih bogatstava. Raditi, danas, znači raditi s drugima, raditi za druge.

U svojoj okružnici Papa ističe nove oblike vlasništva: vlasništvo spoznaje, tehnike i znanja. Na tom se obliku vlasništva temelji bogatstvo industrijski jakih naroda. Čovjek radi s drugima, organizira, planira, preuzima nužne rizike i odatle ondje nastaje bogatstvo modernoga društva. Sposobnost za inicijativu i poduzetništvo ukazuje na odlučujuću ulogu ljudskoga rada preko kojega čovjek sa zemljom postaje glavni izvor dobara. Nekoć je, dakle, odlučujući čimbenik proizvodnje bila zemlja, potom kapital, dok je sada to sve više sam

30 IVAN PAVAO II, *Sto godina – Centesimus annus*, enciklika, Zagreb, KS, 1991.

31 Usp. I. MACAN »*Centesimus annus*«. *Socijalna enciklika pape Ivana Pavla II*, u: *Obnovljeni život*, XLVI (1991), br. 5, str. 502–509; L. CAMPIGLIO, *La »Centesimus annus« e l'economia: una interpretazione coerente*, u: *Aggiornamenti sociali*, XLII (1991), br. 11, str. 677–691; G. COLZANI, *La »Centesimus annus«: incontro tra Chiesa, economia e società civile*, u: *Aggiornamenti sociali*, XLIII (1992), br. 1, str. 27–47.

čovjek i njegova sposobnost koja se očituje u znanstvenim spoznajama, smislu za solidarnu organizaciju, umijeću da uoči i zadovolji potrebe drugoga (br. 32).

Ta stvaralačka ljudska sposobnost ipak nije dostatna, ne može se stvarati ni iz čega, trebaju i materijalna dobra za stjecanje znanja i njegovu primjenu. Stoga Papa naglašava: »Danas, naime, mnogi ljudi, možda velika većina njih, ne raspolazu sredstvima koja bi im dopuštala da se na djelotvoran i čovjeku dostojan način uključe u strukturu poduzetničkog sustava u kojem rad zauzima doista središnje mjesto. Nemaju mogućnosti da steknu temeljne spoznaje koje bi im dopustile da izraze svoje stvaralaštvo, niti pak da uđu u mrežu međusobnog poznavanja i ophođenja, što bi omogućilo da se njihove kvalitete koriste i cijene« (br. 33). Mnogi još žive u poluopstvu, bijedi i izrabljivanju. Trebaju se boriti za ono najnužnije u životu.

Slobodno tržište veoma je djelotvorno sredstvo razvoja. Ali to vrijedi, tvrdi Ivan Pavao II, samo za one potrebe koje su »plative«, koje se mogu kupiti, odnosno za one resurse koji su »prodajni«. Ali ima i drugih vrijednosti koje se ne mogu staviti na tržište, postoji nešto što se duguje čovjeku zato što je čovjek snagom njegova eninentnog dostojanstva (br. 34).

Radnik kao pojedinac teško ili gotovo nikako ne bi ostvario svoja prava. Stoga je neophodno zalaganje za ta radnička prava u ime pravde, a to trebaju ostvariti sindikati i radničke organizacije. Aposolutnom prvenstvu kapitala i posjedovanja proizvodnih snaga treba suprotstavljati društvo slobodnoga rada, poduzetništva i participacije. Kod ostvarenja pravedne funkcije profita, koji Crkva priznaje, ljudi koji čine najdragocjeniji posjed tvrtke, ne smiju biti poniženi i uvrijeđeni u svom dostojanstvu. Tvrtka nije samo proizvodnja dohotka, nego i zajednica ljudi koji na različite načine ostvaruju zadovoljenje svojih potreba. Dohodak je regulator života poduzeća, ali ne i jedini, pa treba uvažiti i druge ljudske i moralne čimbenike.

Potrebno je da ekonomski jači narodi pruže pomoć slabijima, pa nije dobro previše isticati vraćanje dugova. S tim u svezi Papa piše: »Pravedno je, bez sumnje, načelo da se dugovi moraju platiti; no nije dozvoljeno zahtijevati ili tražiti povratak novca kad bi to u stvari nametnulo takav politički izbor koji bi otjerao u glad i očaj cijele narode« (br. 35).

Ivan Pavao II. nadalje podsjeća na specifična pitanja i prijetnje koje nastaju unutar nerazvijenih zemalja. Dosad je ekonomska djelatnost išla za zadovoljenjem malobrojnih potreba čovjeka. Postavlja se problem kako odgovoriti na zahtjeve kvalitete robe, javnih usluga, okoline i života uopće? Drogom, pornografijom i ostalim oblicima konzumizma nekako se želi ispuniti duhovnu prazninu koja je u međuvremenu nastala. Pogrešan je stil života koji se smatra boljim kad je usmjeren prema »imati«, a ne prema »biti«, i imati više ne da bi bilo više, nego da troši egzistenciju u užitku koji je sam sebi svrha. Stoga je dužnost ljubavi – reći će Papa – da se pomogne s onim što nam je »višak«, katkad i s onim što nam je »potrebno«, kako bismo dali ono što je neophodno za život siromaha (br. 36).

ZAKLJUČAK

Pozvana da nastavi Kristovo djelo spasavanja ljudi, Crkva u sveopćoj zauzetosti za ljude ne zaboravlja ni njihove svagdanje materijalne potrebe, pri

čemu privatno vlasništvo ima veoma važno mjesto. Sveto pismo, praksa i teologija Crkve opravdavaju postojanje privatnog vlasništva, iako naglašuju važnost i opću namjenu dobara. Od zemlje kao temelja vlasništva pa preko rada kao značajnog čimbenika bogatstva suvremenoga društva dolazi se do novih oblika vlasništva spoznaje, tehnike i znanja.

U etičkoj i ekonomskoj obnovi ratom opustošene Lijepe Naše, u duhu kršćanske i ljudske solidarnosti, Crkva nastoji pomiriti postojanje i opravdanost prava na privatno vlasništvo s njegovim općim usmjerenjem.